

GENIUS LOCI VO VZŤAHU K STRACHU ZO ZLOČINNOSTI NA PRÍKLADE POSTSOCIALISTICKÉHO SÍDLISKA

Linda Stasíková*

* Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, linda.stasikova@savba.sk

Genius loci and fear of crime exemplified in a post-socialist housing estate

Each locality is characterized by unique features or events, which, if they dominate, become symbols and principal characteristics of the place, as they become the *genius loci*. Two types of genius loci are discerned in this study: a material/visual and a symbolic one. Both determine the decision-making processes of humans, their preferences or movement in space. Examination of crime and fear of crime in relation to genius loci offers a wide range of views that reflect the opinion and the subconsciousness of the population. The post-socialist housing estate of Petržalka in Bratislava is often mistaken for an urban district with a low quality of life also due to the crime rate. It is a suitable example how the symbolic genius loci existing in the minds of Bratislava's population, may differ from the real appearance and character both in terms of visual aspects and crime rate. In the conducted survey 308 Bratislava inhabitants were asked by means of questionnaires about how safe they feel in Petržalka. They were supposed to identify the safest and the least safe localities of the housing estate. The enquiry also pointed to the differentiated opinion when people considered some localities ideal while other people viewed the same localities as the most dangerous. An attempt was made to classify this difference in opinion into a typology of places of fear and places of confidence in the post-socialist housing estate.

Key words: genius loci, crime, fear of crime, places of fear, safe places, post-socialist housing estate, Petržalka

ÚVOD

Rozhodovacie procesy ľudí v priestoroch, ktoré osobne poznajú, alebo v lokalitách, ktoré nikdy predtým nenavštívili, sú podmienené komplexným súborom vplyvov, zahŕňajúcim dôvod a motivácie pohybu, ľahkosť dosiahnutia cieľa, množstvo času a spoločnosť, v ktorej sa dotýčny nachádza, ale aj faktory ako povest' daného miesta, udalosť, ktorá sa tu niekedy stala či jednoducho subjektívne pocity z prostredia. V istých momentoch môže lokalita inšpirovať náhodného cestujúceho k tomu, aby sa v nej zdržal, hoci to nemal pôvodne v úmysle. Mohlo to byť spôsobené príjemným slnečným parkom s lavičkami či atraktívnou historickou budovou. Veľa ľudí však zrýchli svoj krok, aj keď sa neponáhľa, v úzkej špinavej tmavej uličke, alebo sa úmyselne vyhne miestam, s ktorými sa mu spájajú isté negatívne konotácie.

„Renomé“ miesta alebo jeho fyzické črty intenzívne vplyvajú na správanie ľudí v priestore, na ich pohyb všeobecne. Pozitívne hodnotený genius loci – duch miesta (angl. *sense of place*) – zohráva rolu, ktorá môže nielen výrazne zlepšiť imidž lokality pre potenciálnych novousadlíkov a investorov, ale predovšetkým napomôcť slobodnejšiemu a istejšiemu pohybu v nej. Je však vôbec možné zmeniť povest' nejakého miesta, po roky či desaťročia zakorenenú

v myšliach ľudí? Vezmime si príklad známeho faktu o vysokej kriminalite v New Yorku. Pomohli náročné opatrenia na jej potlačenie, ktoré sa ukázali ako mimoriadne efektívne, vylepšiť imidž tohto mesta? V názoroch množstva ľudí zatiaľ nie.

Cieľom tohto príspevku je hľadať súvislosti medzi konkrétnymi miestami v urbánnom prostredí a vzťahom obyvateľov k týmto lokalitám v spojitosti s miestami strachu. Na príklade Petržalky porovnáme názory ľudí, ktorí si napriek skutočnosti vytvorili vlastné hodnotenia jednotlivých lokalít. Poodhľáme dôvody týchto percepcií exkurzom do vzniku modernej Petržalky, ako aj do jej súčasnosti, a pokúsime sa identifikovať nielen problémové oblasti, ale aj miesta, ktoré sú ich protikladmi (t. z. miesta považované za bezpečné). Strach zo zločinnosti pokladáme za jeden z najdôležitejších indikátorov kvality života v mestách. Porovnanie percepcií najviac obávaných a najbezpečnejších častí Petržalky prinieslo zaujímavé výsledky.

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ – GENIUS LOCI

Každé miesto možno vnímať dvojako – ako „lokalizovaný, ohraničený a materiálnu geografickú entitu“, ale aj ako produkt sociálneho zmýšľania bez viditeľného materiálneho vyjadrenia (Cosgrove 2000, p. 731). Napríklad, ak sa niekto pohybuje istý čas na určitom mieste, alebo tu žije, vytvorí si o ňom prostredníctvom svojich skúseností v danom priestore „určité myšlienkové skratky..., ktoré majú podobu obrazov“ (Falt'an 2009, p. 346), pričom pri percepcii objektu aj pri jeho posudzovaní pôsobí na človeka „objektívna realita i psychické a sociálne predpoklady vnímajúceho jednotlivca“ (Radváni 1983, p. 397). Cosgrove (2000) uvažuje o niektorých lokalitách, ktoré dokážu vytvárať v rôznych ľuďoch silné odozvy pre svoje jedinečné charakteristiky či historické udalosti, ktoré sa tu odohrali. Tieto miesta sú známe aj ľuďom, ktorí ich nikdy nenavštívili, a sú súčasťou ich „imaginatívnych geografíí¹, ktoré sú tvorené príbehmi, kresbami, fotografiami či informáciami z médií“ (Cosgrove 2000, p. 732). Merateľné a viditeľné charakteristiky lokality sú teda stotožňované so subjektívnymi aspektmi ľudských skúseností (priamymi a nepriamymi). Charakter, duch miesta, označovaný aj ako genius loci, zohráva nezanedbateľnú rolu v individuálnej percepcii jednotlivých lokalít. Poznať genius loci daného územia znamená „usilovať sa o vnímanie samotnej podstaty danej krajiny“ (Vencálek 2008, p. 462).

Ivanička (2011, p. 647) definuje genia loci krajiny „ako súbor mimoriadnych vlastností a významov skúmaného miesta, ktoré neopakovateľným spôsobom prepájajú konkrétne ľudské výtvoary (artefakty hmotnej a nehmotnej povahy) s prírodným prostredím“. Falt'an (1997) rozlišuje niekoľko rozmerov genia loci (aplikovaných na priestor mesta): geografický (poloha mesta v území), politický (aj v historickom kontexte), sociálno-ekonomický (aj v porovnaní so zahraničím), sociálno-kultúrny (pôvodné etnokultúry i etnokultúrne diaspóry), infra-

¹ Imaginatívne geografie sú „reprezentácie rôznych miest – ľudí a krajiny, kultúry a prírody – a spôsoby, akými tieto obrazy odrážajú túžby, fantázie, predsudky ich autorov“ (Gregory 2000, p. 372).

štruktúrny (identifikácia infraštruktúrnych sietí – predovšetkým dopravných, ale s postupom času aj iných, napr. energetických, informačných atď.), a symbolický. V novšej literatúre možno nájsť dokonca virtuálny aspekt, existujúci prostredníctvom internetu či televízie (Cosgrove 2000).

Falt'an (1997, p. 159) symbolický rozmer označuje za psychologizujúci a v geografii nedocenený. Vychádza z vnímania priestoru, oceňovania jeho vlastností užívateľom. Ak dostanú vznikajúce charakteristiky nejakú všeobecne rozšírenú povahu, „vytvárajú a na istý čas fixujú určitý obraz o meste (aj v podobe určitých stereotypov), ktorý následne ovplyvňuje vzťah k mestu tých, ktorí dajakým spôsobom majú s ním do činenia (nielen obyvatelia, ale aj iní skutoční či potenciálni užívatelia jeho priestorov)“. Vzniknuté obrazy a predstavy pretrvávajú v podvedomí obyvateľstva a ovplyvňujú nielen jeho percepciu a vzťah k danému miestu, ale aj rozhodovacie procesy a pohyb v ňom.

Uvedené obrazy sa môžu viazať na fyzický vzhl'ad daného miesta: na dominantné stránky prírodného charakteru, pokiaľ ide o prírodnú krajinu (Kriváň ako symbol Tatier), na architektonicko-urbanistický výraz urbánneho priestoru (mrakodrapy v New Yorku), na ľudovú architektúru, ktorá je nositeľom kultúry v regióne (drevenice v Čičmanoch), atď. Viazat' sa môžu aj na „dominantné stránky funkcií, ktoré ovplyvňujú charakter mesta“ (Falt'an 1997, p. 159): napríklad Miláno – mesto módy, Rio de Janeiro – mesto karnevalov. Ako ďalej uvádza Falt'an, konotácie daného miesta môžu byť pozitívne aj negatívne (Praha ako estetická i historická metropola, Chicago ako centrum kriminality v 20-tych až 30-tych rokoch 20. storočia a podobne).

Strach zo zločinu však nemožno stotožňovať a spájať výlučne len s geniom loci. Môže sa vyskytovať v konkrétnej rodine, skupine, v sociálnom útvere, v zamestnaní a pod.

Treba teda rozlišovať význam pojmov. Pre prehľadnosť zavedieme v našom príspevku pojmy materiálno-vizuálny genius loci a symbolický genius loci. Zatiaľ čo pod pojmom materiálno-vizuálny genius loci sa myslí vnímanie komplexu fyzických – prírodných a antropogénnych zložiek daného územia, symbolický genius loci, hoci často mylne chápaný ako jediný význam pojmu „genius loci“, je len jednou z jeho súčastí, ktorá poukazuje na povest', na niečo význačné, čo dané miesto vystihuje, príliš preceňuje či naopak nezaslúžene degraduje.

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ – GEOGRAFIA, ZLOČINNOSŤ, STRACH ZO ZLOČINNOSTI A GENIUS LOCI

Vzťahy medzi fyzickým, objektívnym priestorom a jeho sociálnymi a psychologickými dimenziami sú veľmi komplexné a neustále sa meniace (Madanipur, in Koskela a Pain 2000). Strach zo zločinu závisí u každého jednotlivca od miesta, v ktorom sa nachádza, od času keď sa v ňom pohybuje, od ľudí, ktorí ho obklopujú, či od momentálnej politickej, kultúrnej alebo sociálnej situácie, ktorá na danom mieste panuje. Zločinnosť v našom ponímaní predstavuje súhrn trestných činov² a priestupkov.

² Trestný čin je „pre spoločnosť nebezpečný čin“, ktorého znaky sú uvedené v Trestnom zákone (Heretik 2004, p. 34).

Úlohou geografie pri štúdiu kriminality, či pri štúdiu strachu z nej, je hľadanie súvislostí medzi zločinom a miestom, kde sa udial, keďže zločin má k priestoru rôznorodé a premenlivé vzťahy. Ako sme spomenuli, vnímanie priestoru jednotlivcami sa líši, avšak veľké množstvo ľudí reaguje podobne na rovnaké impulzy z daného územia. Prevenciou prvého typu genia loci, materiálneho, viditeľného, ktorý možno popísať a posúdiť, je v intenciách geografie napríklad séria opatrení založená na environmentálnom dizajne a fyzickom vzhľade prostredia. Teórie tohto konceptu tvrdia, že existujú stimuly v konkrétnom prostredí, na ktoré páchatel reaguje (Newman, in Herbert a Hyde 1985), a to znamená, že niektoré miesta sú viac ako iné predurčené na to, aby sa v nich kriminálne činy vyskytovali častejšie. Analogicky môžu ľudia reagovať na niektoré lokality strachom, hoci sa ich strach môže objektívne javiť ako iracionálny.

Konceptom využívaným v geografických výskumoch zločinnosti sme venovali celý článok (pozri Stasíková 2011). Z nich možno spomenúť Newmanov (1972) koncept „obrániteľného priestoru“ (*defensible space*), koncept „rozbitých okien“ (*broken windows*), koncept „očí na ulici“ (*eyes on the street*), teda teórie vychádzajúce z prevencie kriminality pomocou environmentálneho dizajnu – PKPED (CPTED = *crime prevention through environmental design*; Cozens et al. 2005). PKPED tvrdí, že „správny dizajn a efektívne využívané vybudované prostredie (*built environment*) môžu viesť k redukcii strachu a kriminálnych incidentov a zlepšiť kvalitu života“ (Crowe, in Cozens et al. 2005, p. 329). Pojem „obrániteľný priestor“ zaviedol a zadefinoval Newman (1972, p. 3) ako „model pre obytné prostredie, ktorý bráni zločinu tvorením fyzického vzorca sociálnej štruktúry, ktorá sa bráni sama“. Koncept „rozbitých okien“ je založený na hypotéze, že iniciálne znaky neporiadku na konkrétnom území (napríklad rozbité okná, odpadky či graffiti) sú dostatočným spúšťačom úpadku a donútia ľudí stiahnuť sa do ich domovov. Z ulíc sa tým stratí neformálna kontrola, čo vedie k páchaniu vážnejších zločinov (Fyfe 2000). Teória „očí na ulici“ uvádza, že strach nemajú redukovať len samotné environmentálne úpravy, dôležitý je skôr narastajúci zmysel pre vlastníctvo, informačný dohľad nad priestorom a predpoklad silnejších sociálnych interakcií, ktoré majú rozhodnúť o zmenách v prostredí (Whitzman 2007).

Prístup PKPED má svoje limity. Cozens et al. (2005) uvádzajú, že tým prvým sú iracionálni páchatelia (vplyvy alkoholu, drog, ...), ťažko zvládnuteľní akoukoľvek prevenciou kriminálnej aktivity. Randall Atlas (in Cozens et al. 2005) zadefinovala „*offensible space*“ (protiklad *defensible space*) ako priestor, kde drogoví díleri a zločinci využívajú PKPED princípy na vytvorenie „bezpečného“ a „obrániteľného“ priestoru, v ktorom môžu realizovať svoje kriminálne aktivity. Preventívne opatrenia a teórie uvádzajú aj negatívne efekty, napr. možné premiestnenie zločinu na iné miesto (*journey to crime*). Kriminalita sa nemusí zredukovať, len sa relokalizovať na miesto, kde sú lepšie podmienky na jej páchanie.

Kým doteraz sme sa venovali prevencii kriminality založenej na ochrane a zmene fyzickej zložky urbánneho priestoru, je nutné takú istú pozornosť venovať aj druhej zložke genia loci, ktorou je subjektívne vnímanie miesta na základe už vytvorených obrazov. Podľa Listerbornovej (in Whitzman 2007) je sociálny priestor reprezentovaný rôznymi spôsobmi – médiami, politikmi,

políciou (napríklad ako bezpečný alebo nebezpečný). Imidž miesta teda môže byť nielen ovplyvňovaný architektonickými zásahmi, ale aj manipulovaný. Média, reklama a politická agenda môžu pozitívne spropagovať dané územie alebo, naopak, úmyselne ho zneatraktívniť, napríklad pokiaľ ide o konkurenčný priestor alebo aktivitu (Cosgrove 2000). Úloha médií v percepcii strachu zohráva významnú rolu. Média odrážajú i skresľujú verejnú mienku na používanie priestoru (Winton 2004), môžu vytvárať klímu strachu a pocit zraniteľnosti, ktorý nemusí mať reálny základ (Arrigiada a Godoy, in Winton 2004). Buriánek (2004, p. 94) v odkaze na Cohena uvádza kritický názor na riziko ako súčasť každodenného života – „verejná mienka je masírovaná vlnami morálnych paník“. Informácie o kriminálnych činoch, ktoré sa vzťahujú na jedno alebo viac špecifik životného štýlu každého jednotlivca, spôsobujú, že si človek ľahšie predstaví sám seba ako obeť (Valentine 1992).

Symbolický genius loci je nepriamo zahrnutý aj v odpovedi na kritiku prvej generácie PKPED. V druhej generácii PKPED pričlenila k svojej koncepcii zhodnotenie rizika, sociálno-ekonomické a demografické analýzy a aktívnu participáciu občanov (Cozens et al. 2005). Najhodnotnejšie aspekty bezpečnej komunity vidia Saville a Cleveland (1998) v štruktúre ľudského správania. Na príklade Tokia, mesta s veľmi vysokou hustotou zaľudnenia, uvedení autori dokumentujú, že táto hustota nemusí byť spúšťačom násillia, pokiaľ v miestnej kultúre figuruje osobný rešpekt, sociálne cítenie a zodpovednosť. Dôležitú rolu prikladajú využitiu prirodzených miest stretnutia, vytváraniu centier voľného času pre mládež a tiež pokusom o spoluprácu medzi obyvateľmi, pri ktorej by pomocou fyzického dizajnu prejavili zodpovednosť za vlastné životné prostredie. Na príklade Tokia je markantné, aká dôležitá je osвета, propagácia a snaha nielen o „poľudštenie“ priestoru, ale aj o zapojenie obyvateľstva do samotného procesu pretvárania genia loci. Reálny vplyv materiálno-vizuálneho i symbolického genia loci a ich následky v súvislosti so strachom zo zločinnosti ilustrujeme na príklade postsocialistického bratislavského sídliska Petržalka.

METODOLOGICKÉ PRÍSTUPY

V našom výskume sme využili dotazníky, ktoré nám pomohli vytvoriť obraz o miestach strachu a bezpečia v sledovanom území. Dotazníková metóda stojí na rozhraní kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu (Rochovská et al. 2007). Naš výskum je orientovaný kvantitatívne, nakoľko sa snažíme o isté zovšeobecnenia a odpovede na otázky štatisticky vyhodnocujeme. Znalosť územia sídliska nám uľahčila návrh typológie miest strachu a istoty v Petržalke.

Na základe vyjadrení, ktoré sme zozbierali, sme vytvorili návrh klasifikácie miest strachu a miest istoty postsocialistického sídliska. Ide o prvý náčrt, ktorý by bolo zaujímavé porovnávať s podobnými výskumami v iných regiónoch s rovnakým vývojom.

Dotazník bol anonymný a určený len obyvateľom a obyvateľkám Petržalky (v našom prípade osobám, ktoré na tomto sídlisku bývali aspoň dva roky). Analyzovaných bolo 308 korektne vyplnených dotazníkov. Dotazník bol šírený prostredníctvom internetu aj osobne.

Samotný dotazník sa skladal z dvoch skupín otázok. Prvá sa zaoberala osobnými údajmi respondenta (pohlavie, vek, bydlisko, rodinný stav, zamestnanie a

dosiahnuté vzdelanie). Druhá skupina otázok sa priamo týkala názorov respondentov na kriminalitu a bezpečnosť v Petržalke. Prvá otázka sa zaoberala najnebezpečnejšími lokalitami Petržalky, pričom nás zaujímali aj dôvody názorov respondentov. Druhá otázka, naopak, smerovala k najbezpečnejším lokalitám Petržalky v očiach respondentov (opäť spolu s odôvodnením).

Priemerný vek respondentov našej vzorky bol 38,8 roka, najmladší mal 19 a najstarší 81 rokov. Mierne prevažovali ženy 53,7 % a 46,3 % tvorili muži. Obývali 49 petržalských ulíc. Študenti a študentky tvorili 15,6 % (48), 6,5 % (20) bolo na dôchodku a 3,2 % (10) bolo nezamestnaných. Podnikateľov a podnikateľiek bolo 10,4 % (32). Najviac, 64,3 % (198) osôb tvorili zamestnanci a zamestnankyne. Pokiaľ ide o rodinný status, 50,7 % (156) respondentov bolo slobodných, 35,7 % (110) vydatých/ženatých, 11,7 % (36) rozvedených a 1,9 % (6) ovdovených. V rámci dosiahnutého vzdelania bolo najviac zastúpené vysokoškolské (55,2 %), nasledovalo stredoškolské s maturitou (31,2 %), stredoškolské bez maturity (7,5 %) a základné (6,1 %).

Mozaika vyjadrení o bezpečnosti a obávaných miestach Petržalky nám môže pomôcť citlivo pristupovať k prevencii zločinnosti. Táto prevencia by pri geografickom vnímaní priestoru mala byť založená na veľmi konkrétnych opatreniach na mikroúrovni. Drobné aj väčšie úpravy vo fyzickom dizajne v zmysle materiálno-vizuálneho genia loci, ale aj rôzne komunitné opatrenia či susedské aktivity na šírenie dobrého obrazu medzi domácimi i návštevníkmi sú faktormi rozvoja sídlisk.

POSTSOCIALISTICKÉ SÍDLISKO PETRŽALKA

Pod pojmom sídlisko môžeme rozumieť „funkčne a územne nezávislý obytný celok postavený v rovnakom čase, najčastejšie na voľnej ploche na okraji vnútorného mesta ... Je charakteristickým produktom uplatňovania princípov deklarovaných v Aténskej charte³“ (Moravčíková et al. 2011, p. 24). Sídliská, alebo „masové vysoko štandardizované nové obytné súbory“ (Falt'an 2009), „stavebne odlišné od tradičných mestských štvrtí, ktoré slúžia na ubytovanie v typizovaných objektoch postavených rovnakou, najčastejšie panelovou technológiou“ (Janto 2007) sú nositeľmi veľkého množstva socialistických stigiem. Nedostatočná sociálna infraštruktúra, anonymita uprostred panelových stavieb napriek vysokej hustote zaľudnenia či nedostatok zelene nie sú zväčša dôvodmi pre pozitívne hodnotenie týchto lokalít (Falt'an 2009). Moravčíková et al. (2011) uvádzajú aj ďalšie negatívne stránky sídliska – rýchly rast počtu obyvateľov mesta, priestorová prevaha nových sídlisk nad pôvodnou štruktúrou, strata kultúrnej kontinuity mesta (napríklad odcudzením prístahovalcov).

Petržalka dominuje slovenským sídliskám počtom bytov aj obyvateľov (prehľadný súhrn nových veľkých obytných súborov vid' Mládek 2000). Keď sa povie „Petržalka“, asociácie občanov, ale aj odborníkov bývajú zväčša nega-

³ Aplikácia charakteristických znakov charty – vyčlenenie z historickej štruktúry mesta, striktná funkčná segregácia, urbanistická štruktúra solitérov (Moravčíková et al. 2011).

tívne: „Obyvatelia Petržalky sa ťažko vyrovnávajú s indiferentnosťou, anonymitou a nehumánnosťou prostredia“ (Mládek et al. 1998, p. 110); „Petržalka zhmotnila všetky negatíva hromadnej bytovej zástavby“ (Moravčíková et al., 2006, p. 7); „za Petržalku sa pomaly, ale isto hanbíme“ (Lajčiak, in Budaj et al. 1987, p. 40). Pre pochopenie týchto názorov je nutný stručný exkurz do histórie sídliska.

VZNIK SÍDLISKA A JEHO NEGATÍVNE VPLYVY NA JEJ OBYVATEĽOV

Pre Petržalku je typická veková štruktúra ovplyvnená historickým vývojom oblasti za posledných 40 rokov. Ešte v roku 1971 mala Petržalka prevažne vidiecky charakter s počtom obyvateľov vyše 15 000 (Čapová et al. 1995). S nástupom množstva pracovných príležitostí v Bratislave sa rozhodlo o bytovej výstavbe na tomto území, a preto medzi následnými prisťahovalcami do nových bytových komplexov prevažovali mladí ľudia a rodiny. To spôsobilo, najmä v začiatkoch novej éry Petržalky, takmer absenciu určitých vekových skupín.

Značná časť obyvateľov však považovala Petržalku za provízorne bývanie. Autori publikácie Bratislava/nahlas (Budaj et al. 1987) rozlišujú dve základné kategórie obyvateľov – jedna časť sa neprispôsobí a chce odísť a druhá časť sa prispôsobí. Prispôsobeniu sa prisťahovalcov Petržalke, ako nepriaznivému prostrediu, zodpovedá nevhodná, často spoločensky nežiaduca adaptácia. Autori rozlišujú tri typy adaptácie:

- pasívna – spoločenská pasivita, stiahnutie sa do vlastného bytu, neplatenie nájomného, nezájum,
- agresívna – prejavuje sa rastom kriminality (špecifickejšej, tzv. tichej: vykrádanie bytov, áut, lúpeže, prepady a znásilnenia) a vandalizmu, najmä u mládeže (vo viacerých ukazovateľoch najhoršia situácia v Bratislave, v SSR i ČSSR),
- sebazničujúca – rast rozvodov, psychóz, neuróz, alkoholizmu a narkománie. Stúpa počet samovrážd, v dokonaných samovraždách bola Petržalka na prvom mieste v Bratislave, na Slovensku i v ČSSR.

Problematické boli však viaceré faktory. Po iniciálnom prispôbovaní sa „netradičným“ podmienkam prichádza starosť o zabezpečenie každodenných potrieb. Preferovanie bytovej funkcie pred inými funkčnými oblasťami zapríčinilo ich zanedbanie – napríklad nedostatok predškolských a školských zariadení či nízku tvorbu pracovných príležitostí (Mládek et al. 1998). Budaj et al. (1987) uvádzajú, že v roku 1990 by malo byť v Petržalke 12 000 detí od jedného do troch rokov, čo je o polovicu viac ako predvídal územný projekt. Odhad škôlkarov a školopovinných bol prekročený 2,5-násobne. Základné školy boli preplnené, učilo sa improvizovane v kabinetoch, v družinách a na chodbách. V triedach bol nadnormatívny počet žiakov. „Provizórium petržalských škôl sa už začína prejavovať – na prijímacích skúškach na stredné školy končia Petržalčania v konkurencii ostatných školákov najhoršie“ (Budaj et al. 1987, p. 42).

Na rozdiel od tradičných slovenských sídiel, kde sa výstavba zhľukuje okolo centrálneho jadra, námestia, centra služieb, kultúry či administratívy, obyvatelia Petržalky, kde toto jadro absentuje, boli nútení vytvárať umelé strediská spoloč-

čenského života (každá sociálna a veková skupina podľa svojich záujmov). Tak vzniklo v počiatočnej fáze „moderného“ osídľovania napríklad silné sústredenie žien okolo detských ihrísk. Sociálnymi strediskami sa stávali aj miestne pohostinstvá, ktoré svojím charakterom pripomínali (a časť z nich dodnes pripomína) tradičné vidiecke výčapy priťahujúce predovšetkým staršiu generáciu. S postupom času sa z niektorých miest oddychu a relaxu stali obávané miesta stretávania tej časti petržalskej mládeže, ktorá kvôli nedostatku možností sebarealizácie objavovala napr. drogy a vandalizmus (Sad Janka Kráľa, „Petržalský lesík“ a okolie Dostihovej dráhy, ...).

Dalším problémovým obdobím Petržalky sa teda stávajú 90. roky 20. storočia, keď dorastá prvá generácia mládeže. Sídliisko dostáva punc kriminálneho geta, čo bolo spôsobené zvýšenou mierou kriminality. V tomto období figurovala Petržalka na najvyšších priečkach drogových štatistík na Slovensku. Štatistiky za rok 1994, ktoré uvádza Michálek (1997), odhaľujú pozíciu Petržalky v jednotlivých kategóriách kriminality. Figuruje na prvých priečkach (spolu s rôznymi inými mestskými časťami) v kategórii lúpeže, krádeže motorových vozidiel, krádeže vlámaním a krádeže vlámaním do bytu. Janto (2007) upriamuje pozornosť na obdobie, v ktorom dospievala veľká časť generácie na sídlisku narodených detí a tiež na otvorenie hraníc a následné šírenie rôznych neuhov „vyspelého“ sveta. V súčasnosti je podstatne priaznivejšia situácia aj vďaka odrasteniu problémovej generácie, iniciatíve obyvateľov (napríklad zabezpečovanie vchodov do domov) či nárastu počtu voľnočasových organizácií, ale aj zásluhou kultivovania prostredia (predzáhradky pred panelákmi) a citlivejšieho prístupu k verejným priestranstvám (budovanie ihrísk). K dnešnému dňu vykazujú iné mestské časti Bratislavy vyššiu mieru zločinosti. Podľa policajných štatistík roztriedených podľa policajných okresov je najväčšia kriminalita na Slovensku v Bratislave II, kam spadajú Ružinov, Podunajské Biskupice a Vrakuňa. Bratislava V, kam patrí aj Petržalka, bola na treťom mieste (Krčmárik 2011). Hoci sa situácia zmenila, „nálepka“ a zlý imidž Petržalky na verejnosti sa výrazne nemení.

Z aktuálnych problémov sídliska treba vyzdvihnúť predovšetkým vysokú hustotu zaľudnenia: na celkovej výmere Petržalky (28,68 km²) žilo k dátumu 21.5.2011 105 842 obyvateľov (SOBD 2011). Skutočný počet, rátajúc aj „prísťahovalcov“ za prácou či štúdiom, t. j. bez trvalého pobytu, je ešte o niečo vyšší. K tomuto problému sa pridal nedostatok parkovacích miest, ťažkosti s čistotou a kvalitou verejných priestorov, v menšej miere pretrvávajú i vandalizmus (Janto 2007). Napriek všetkým zmenám, ktoré sa tu od 90. rokov udiali (počnúc posilnením rôznorodej nákupnej siete, zintenzívnením kultúrnych akcií, cez výsadbu zelene, rozšírenie rekreačných možností pre miestnych obyvateľov, až po zníženie miery kriminality), podľa našej hypotézy zlá povest' sídliska zostala, a to predovšetkým u ľudí, ktorí v Petržalke nežijú.

PERCEPCIA PETRŽALKY

Pohľad na percepciu mesta – v našom prípade mestskej časti – nám umožní zistiť, ako Petržalčania vnímajú kvalitu života. Ira (2004, p. 48) uvádza dve základné koncepcie pri jej hodnotení (podľa Pacioneho 2003). Ide o „*the city on the ground*“, koncepciu založenú na „objektívnom hodnotení podmienok

prostredia“, kde ľudia žijú a vykonávajú činnosti a koncepciu „*the city in the mind*“, vychádzajúcu zo „subjektívneho hodnotenia spôsobov, ktorými ľudia vnímajú a hodnotia“ svoje životné podmienky. Z autorovho výskumu subjektívnej percepcie obyvateľstva Bratislavy (sledovaná vzorka 520 osôb nad 15 rokov formou dotazníku odpovedala na otázky týkajúce sa hodnotenia významnosti niektorých vybraných ukazovateľov kvality života) až 49 % respondentov uviedlo, že Petržalka je mestská časť so zlou až veľmi zlou kvalitou života a dokonca tomuto rebríčku 17 mestských častí suverénne dominovala. V opačnom, pozitívnom hodnotení (dobrá až veľmi dobrá kvalita života) s 21,5 % skončila Petržalka na treťom mieste od konca (pred Vrakuňou a Podunajskými Biskupicami).

S percepciou jednotlivých mestských častí Bratislavy sa zaoberal aj Andráško (2006), ktorý kvalitu života v nich nechal hodnotiť obyvateľmi jednotlivých štvrtí. Takto identifikoval z celomestského pohľadu dve štvrte s imidžom najnižšej úrovne kvality života – Petržalku a Dolné Hony (Vrakuňa). Ako absolútne najhoršie bola z hľadiska kvality života vnímaná štvrť⁴ Kopčany – súčasť Petržalky (55,4 % respondentov). Napriek tomu samotní obyvatelia Petržalky svoje bydlisko hodnotili neutrálne, prípadne vyjadrili až miernu spokojnosť. Najhoršie hodnotenie v rámci Petržalky nadobudli Kopčany a Bosákova ulica, najlepšie Lúky sever. Jedným z dôležitých výstupov tejto štúdie bolo zistenie, že Petržalka „je evidentne horším spôsobom hodnotená obyvateľmi, ktorí v nej nežijú“ (Andráško 2006, p. 239).

Pri podrobnejšej identifikácii podmienok na kvalitný život rozlišuje Andráško (2008) niekoľko hlavných komponentov kvality života. Nás zaujíma predovšetkým druhý z nich, „kvalita bývania a estetika prostredia“ (zahrnuje nielen samotné bývanie, ale aj vybrané charakteristiky kvality a estetiky okoliťého prostredia, finančné náklady, mieru súkromia, množstvo zelene, čistotu ovzdušia, hlučnosť či celkový vzhľad okolia). Aj v tomto výskume je priestorovo najvýraznejšia koncentrácia štvrtí s nízkymi (zápornými) hodnotami komponentného skóre v Petržalke. Tieto štvrte zahŕňali celé jej obývané územie, čím sa tak „potvrdila do istej miery povesť „dehumanizovaného“ obytného prostredia“ (Andráško 2008, p. 77).

MIESTA STRACHU V PETRŽALKE

Predmetom nášho záujmu bolo zistiť, ako sa na „nehostinné“ sídlisko v zmysle bezpečnosti pozerajú ľudia dnes. Na otázku: „Ktoré konkrétne miesta (ulice, štvrte) v Petržalke považujete za najviac nebezpečné a prečo?“ bola možná otvorená odpoveď. Respondenti teda uvádzali aj dôvody, prečo tieto lokality vybrali. Treba pripomenúť, že niektorí respondenti uvádzali viacero lokalít. Odpovede sme sa pokúsili kategorizovať a vymedziť charakteristické typy miest strachu na základe spoločných fyzických črtí či sociálnych charakteristík.

Na základe fyzických a sociálnych charakteristík sme identifikovali dve skupiny miest strachu: lokality súvisiace so sociálnymi problémami daného miesta a lokality súvisiace s architektúrou a dizajnom daného miesta. Podľa

⁴ Štvrte sú identické so základnými sídelnými jednotkami.

tohto členenia sme všetky lokality zaradili do šiestich typov (A – F). Prvé tri typy (A – C) patria do prvej (sociálnej) skupiny, ďalšie tri (D – F) do druhej (dizajnovej) skupiny lokalít.

Prvý vyčlenený typ miest strachu obyvateľov sa viaže na sociálny status obyvateľov lokality (A). Miesta, kde žijú sociálne neprispôsobiví občania, sme na základe dotazníkov identifikovali v Petržalke dve: Kopčany a okolie tzv. Modrého domu na Čapajevovej ulici. Lokalitu Kopčian ako najvýznamnejšie miesto strachu uviedlo najviac, až 43,5 % (134) respondentov. Viacero respondentov sa opierať o povesť, ktorú Kopčany majú, bez toho aby tam niekedy boli. Ako dôvod bolo predovšetkým uvádzané neprispôsobivé rómske obyvateľstvo, ale aj drogová závislosť ľudí a díleri. Problematická pritom nie je celá Kopčianska ulica (ktorá začína hneď za Petržalským korzom, pri železničnej stanici), ale iba oblasť okolo skupiny piatich panelových domov na južnom konci ulice. Z nich je jeden sociálnou ubytovňou magistrátu, kde sú na určitý čas ubytované rodiny z deťmi a odchovanci detských domovov, ktorí nemajú kam ísť. V niektorých panelákoch sú (podľa Petry Hranovej z komunitného centra Ulita) nájomné byty mestskej časti, v ďalších byty odkúpené do osobného vlastníctva. Zriaďovateľom tunajších ubytovní prechodného bývania je mesto⁵ (Ondoš a Korec 2006). Komunitné centrum Kopčany „Ulita“ (Ulita 2012) označuje svoju lokalitu ako sídlisko, izolované od ostatných častí Petržalky železničnou traťou, budovami závodu Matador, veľkou cestou a obchodnými centrami. Žije tu veľa obyvateľov s rôznym ekonomickým, sociálnym a kultúrnym zázemím, čo spôsobuje napätie medzi jednotlivými skupinami obyvateľov a jednotlivcami. Na sídlisku, ako uvádzajú, neexistujú sociálne, poradenské a voľnočasové služby, je to málo podnetné až ohrozujúce prostredie pre deti a mladých ľudí a taktiež je tu prítomný veľký výskyt sociálno-patologických javov, akými je nezamestnanosť, zlá sociálna a finančná situácia jednotlivcov a rodín, kriminalita, zneužívanie návykových látok (alkohol, drogy a cigarety), rizikové správanie jednotlivcov (nelátkové závislosti a rizikové sexuálne správanie) a negatívny vplyv rovesníckych neformálnych skupín.

Druhou respondentmi uvádzanou lokalitou bolo okolie „Modrého domu“ na Čapajevovej (22 % respondentov, 68). Dom na Čapajevovej ulici „mal pôvodne slúžiť ako obecný nájomný dom s bytmi pre sociálne slabšie rodiny, v súčasnosti tu však bývajú zväčša neplatiči z iných nájomných bytov“⁶ (Webnoviny 2010).

Druhý typ miest strachu sa viaže tiež na sociálne problémy (B) V tomto prípade však nejde o obyvateľstvo domov, ale o miesta služieb, ktoré asociálnych ľudí priťahujú. Problematické je okolie barov, herní a pohostinstiev (8,4 %, 26 respondentov). Tieto miesta na seba často pútajú asociálne živly, ľudí pod vplyvom alkoholu, kriminálnikov či agresívnych jedincov. V našich dotazníkoch bolo viackrát spomenuté pohostinstvo Braník na Beňadickej ulici, ale aj reštaurácia s herňou Alfa na Fedinovej ulici.

⁵ Ide o prechodné bývanie pre vybrané skupiny obyvateľov, prednostne pre rodiny s malými deťmi.

⁶ „Ešte v roku 2008 sem... zaviedla mestská časť stálu strážnu službu. V súčasnosti tu už služba nie je, na prízemí sú ale nainštalované mreže, vstup do objektu je cez uzamykateľnú bránu“ (Webnoviny 2010).

Tretí typ sa viaže na lokality, kde sa pohybuje počas dňa vysoký počet ľudí (C), čo môže v niektorých ľuďoch vyvolávať obavy. Do tohto typu patria veľké nákupné centrá (Aupark, Tesco, Danubia a Kaufland), ale aj ďalšie väčšie supermarket, nákupná ulica na Fedinovej a trhovisko na Mlynarovičovej. Obavy tu pociťuje 5,8 % respondentov (18).

Štvrtý typ miest strachu je spojený s rôznymi typmi domov a ich neprehľadnými vchodmi či stavbou (D), v prípade Petržalky predovšetkým s radovými blokmi panelových domov s obchodnými terasami. Tieto domy s terasami sú typické pre časť Lúky. Ako miesto strachu ju označilo 12,3 % (38) respondentov. Špeciálne vyzdvihované obávané lokality boli: okolie Domu kultúry, Holíčska a Topoľčianska ulica a juhovýchodná časť Lúk (okolo ulíc Jasovská, Ľubovnianska a Bzovická). Dlhé bloky domov (so zanedbanými terasami, tmavými priestormi a parkoviskami pod nimi) sú problémom, ktorý túto oblasť trápi od čias, keď sa začali rušiť obchody na terasách, ktoré kedysi priťahovali ľudí a vytvárali príjemnú atmosféru. Postupná likvidácia priniesla prázdne priestory, o ktoré sa nikto nestaral, a ktoré priťahovali asociálne živly a vandalov.

Okrem Lúk pociťujú respondenti obavy aj na iných lokalitách s terasovými domami (viackrát uvádzané boli terasy na Námestí hraničiarov). Terasové domy všeobecne vyvolávajú obavy u ďalších 7,8 % (24) respondentov.

Piatym typom miest strachu sú veľké opustené plochy, neosvetlené časti sídliska, podchody a rozličné neprehľadné zákutia (E). Tvoria miesta strachu pre 19,5 % (60) respondentov. Veľké opustené plochy reprezentuje v našom dotazníku Janíkov dvor, neobývaná časť Petržalky, kde je rozostavaná konštrukcia kedysi plánovaného metra, a areál bývalej továrne Matador. Z obávaných podchodov bol uvádzaný predovšetkým podchod pod železničnou stanicou, ale aj podchod pri Ekonomickej univerzite. Spomínané bolo aj miesto, v ktorom železničné koľajnice pretínajú sídlisko na dve časti, pod výjazdom z Mosta SNP. Nedostatok osvetlenia vyvoláva strach hlavne na parkoviskách a pri zadných vchodoch do panelových domov.

Zaraďiť sem možno aj miesta obáv súvisiace s dopravou (predovšetkým Panónska cesta), ale aj opustenými či tmavými zastávkami MHD (často bola napríklad uvádzaná zastávka Ekonomická univerzita a Hrobákova). Problematické miesta sú aj v blízkosti konečných zastávok autobusových liniek, ktoré môžu priťahovať bezdomovcov (využívanie spojov od konečnej po konečnú zastávku v zime s cieľom zohriať sa). Spomínané obavy sa týkali 3,9 % odpovedajúcich (12).

Šiestou kategóriou miest strachu sú časti sídliska, do ktorých zasahuje súvislá zeleň, poprípade celé sady či lesíky (F). Parkov, lesov a okolia vodných plôch sa priamo obáva 16,9 % (52) respondentov. Najobávanejší je Sad Janka Kráľa s 7,8 % (24) respondentmi. Tento priestor na pravom brehu Dunaja je plochou s rozlohou 42 ha (Slovakregion 2011) a láka nielen rodiny s deťmi, ale aj kriminálnikov, vždy v súvislosti s časovými či situačnými faktormi. V noci môžu veľké, často neosvetlené priestory bez kontroly priťahovať napríklad drogový závislých ľudí, dílerov či bezdomovcov. V sade sídli reštaurácia a niekoľko sezónnych podnikov, ale aj verejný dom Messalina.

Obr. 1. Miesta strachu v Petržalke

mapový podklad: Google Maps

Miesta strachu viažu sa na: Aa – sociálny status lokality – obyvateľstvo domov (areály), Ab – sociálny status lokality – obyvateľstvo domov (body), Ba – sociálny status – miesta služieb (areály), Bb – sociálny status – miesta služieb (body), Ca – zvýšený pohyb obyvateľstva (areály), Da – neprehľadné stavby (areály), Db – neprehľadné stavby (body), Ea – opustené a neprehľadné miesta (areály), Eb – opustené a neprehľadné miesta (body), Fa – súvislú zeleň (areály).

Problémovým je tiež „petržalský lesík“, ktorého súčasťou sú jazerá Malý a Veľký Draždiak (6,5 % respondentov). K tejto lokalite patrí i dostihová dráha. Obavy vyvoláva aj malý parčík pri Námestí hraničiarov. Častejšie uvádzané bolo aj Chorvátske rameno, mŕtve rameno Dunaja, ktoré pretína takmer celú Petržalku v severo-južnom smere a tvorí tak jej pomyselnú os (2,6 %). Niektoré časti jeho brehov sú značne zanedbané už mnoho rokov.

Hustejšia zeleň v kombinácii s panelovými domami spôsobuje obavy u 18,2 % (56) respondentov. Najčastejšie spomínali Ovsíšte (8,4 % všetkých

respondentov), okrajovú časť Petržalky, kam zasahujú zalesnené plochy petržalského lesa. Podľa odpovedí je táto časť aj málo prehľadná a občas sa tu vyskytujú bezdomovci a agresívna mládež.

Problematickými boli aj ulice okolo Chorvátskeho ramena. Ide o ulice Romanova, Rovniankova a Gessayova s terasovou zástavbou⁷ (7,8 %, 24 respondentov), ale tiež o menej uvádzanú Ševčenkovu, ležiacu na druhom brehu ramena, a o Antolskú, ktorú obklopuje aj areál jazera Veľký Draždiak a les.

Žiadne miesta strachu neuviedlo 7,8 % (24) respondentov, 9,1 % (28) sa nevedelo vyjadriť. Všetky lokality, ktoré nám respondenti uviedli, nevychádzali len z ich osobných skúseností. Okrem konkrétnych udalostí, ktoré tu respondenti zažili, či iných subjektívnych okamihov, tu zohráva rolu aj to, čo bolo uvedené v médiách, čo sa dozvedeli od známych a podobne. Pocity strachu sa môžu vyskytovať v náväznosti na príbehy o zločinoch, ktoré sa stali v typologicky podobných domoch alebo častiach sídliska, v akých sa pohybujú respondenti. Dôvodmi strachu môžu byť aj kriminálne prípady, ktoré sa priamo na miestach strachu udiali, ale aj častá prítomnosť potenciálne nebezpečných ľudí (opilcov, ľudí prepustených z väzenia, drogových dílerov, ale aj majiteľov psov, pokiaľ ich tieto psy neposlúchajú), ako aj úplne absentujúce alebo nedostatočné osvetlenie. Rodinný, veľmi osobný kontext býva tiež jedným zo silných spúšťačov obáv (osamelý život a pohyb po sídlisku).

MIESTA ISTOTY V PETRŽALKE

V kontraste s prvou položenou otázkou o miestach strachu Petržalky sme položili ďalšiu otázku: „Ktoré miesta (ulice a štvrte) v Petržalke považujete za najviac bezpečné a prečo?“ Opäť sme nechali možnosť otvorenej odpovede s explanáciou. Na základe analýzy sme urobili typológiu miest postsocialistického sídliska, kde sa ľudia cítia bezpečne. Podobne ako pri miestach strachu, aj tu niektorí respondenti uvádzali viac miest istoty. Typológia je zoradená podľa početnosti respondentov v jednotlivých typoch miest istoty, ktorých sme vyčlenili osem (A – H).

Podľa našich predpokladov časť respondentov najviac ocenila okolie vlastného bydliska (A): 28,6 % (88) osôb uviedlo svoju ulicu, v niekoľkých prípadoch aj spolu s bezprostredným okolím. Tento výsledok v našom výskume poukázal na jeden z hlavných rozhodovacích motívov ľudí. Ako dôvody boli uvádzané v prvom rade znalosť okolia, dobré skúsenosti a spokojné detstvo či dospievanie v danej lokalite. Prvým typom je teda vlastné bydlisko⁸.

Druhý typ sa týka architektonických predností lokality (B). Novostavby, v kontraste s monotónnymi panelákmi, ponúkajú prehľadnejší pohyb medzi domami a vyšší komfort nielen v bytoch, ale aj v okolí domov. V prípade Petržalky ide o Petržalské korzo s novostavbami (obchodmi, reštauráciami a

⁷ Ďalší problém týchto ulíc je podobný ako v prípade Lúka: aj tu boli prízemná domov kedysi plné obchodov, z ktorých dnes veľká časť neexistuje. Niektoré časti týchto ulíc majú obchodné priestory na úrovni chodníka.

⁸ Tento typ sme v mape miest istoty v Petržalke z praktických dôvodov nezaznačovali.

kaviarňami, detskými ihriskami a parčíkom, ktoré je tiež spojené s cyklistickou trasou a leží v blízkosti železničnej stanice). Spolu išlo o 6,5 % (20) respondentov.

Tretou kategóriou sú miesta v blízkosti policajných staníc (C). Vyjadriť sa tak 5,8 % (18) respondentov⁹. Prítomnosť polície zvyšuje u časti ľudí pocit bezpečnosti.

Ako štvrtý typ sme vyčlenili lokality s rodinnými domami (D). Pozostatky pôvodnej zástavby môžeme nájsť v severozápadnej Petržalke. Príjemné kľudné prostredie je tu kombinované s nízkou zástavbou a intenzívnejšou zeleňou, ktorú mnohí preferujú. Starú Petržalku uviedlo 5,2 % (16) odpovedí.

Piatou kategóriou sú lokality, kde sa spája príroda s možnosťami jej aktívneho využitia (E). V tomto prípade je možné, že atraktivita ponuky voľnočasových možností a estetických charakteristík prevážila nad zvažovaním otázky bezpečnosti na týchto miestach. Uvádzané bolo jazero Veľký Draždiak, okolie Chorvátskeho ramena, mŕtveho ramena Dunaja, ktoré poskytuje niekoľko možností letných aj zimných aktivít, a tiež nábrežie Dunaja. V jeho areáli sa sezónne budujú pláž, ihriská a bary, za posledné roky toto miesto zažíva výrazné oživenie a progres. Celkovo patrí týmto typom lokalít 4,5 % (14) odpovedí.

Šiestym typom je lokalita, ktorá je blízko (alebo čo najbližšie) k centru Bratislavy (F). Hlasovalo za ňu 4,5 % (14) osôb. Oceňovaná bola lokalita za Mostom SNP (Aupark, Zadunajská cesta a Einsteinova). Tá sa okrem výbornej dopravnej polohy (pešia dostupnosť do centra Bratislavy cez most, blízkosť diaľnice a blízkosť cesty do Rakúska) vyznačuje aj dobrou vybavenosťou službami (blízkosť obchodného centra Aupark a Daliborovo námestie s obchodmi) a atraktívnym okolím (Sad Janka Kráľa, staré časti Petržalky, dunajská hrádza, výstavisko Incheba a iné).

Siedmou kategóriou sú obchodné centrá a veľké obchody (G), ktoré istej skupine respondentov poskytujú istotu. Respondenti uvádzali Aupark, Tesco a ďalšie nekonkrétne obchody. Ako dôvody spomenuli dostatok svetla, prítomnosť bezpečnostnej služby a kamier, poprípade 24-hodinovú prevádzku. Pre tieto miesta sa vyjadriť 3,9 % (12) respondentov.

Posledná vyčlenená, ôsma kategória sa spája s kľudným prostredím, obklopeným zeleňou (H). V našom prípade ju reprezentuje lokalita Ovsia, tichšia časť s panelovými domami blízko dunajskej hrádze a s bezprostredným kontaktom s lesikom, kde cesta od posledných domov na ulici A. Gwerkovej po Dostihovú dráhu tvorí cez voľné dni obľúbenú promenádu. Bezpečne sa tu cíti 3,9 % (12) respondentov.

Niekoľko zmienok sa týkalo jednotlivých ulíc, ktoré síce neboli priamymi bydliskami respondentov, ale bývajú tam ich známi, chodili tam do školy a počuli o nich od priateľov. Dostali sme aj odpovede, ktoré nesúviseli s konkrétnymi lokalitami, ale všeobecne s dostatočne osvetlenými, udržiavanými, frekventovanými miestami, blízko zastávok MHD, kde sa pohybuje veľa ľudí. Išlo o ulice obývané rodinami s malými deťmi, kde sú panelové domy vysoké maximálne štyri až šesť poschodí.

⁹ Tieto miesta neboli konkretizované, preto tiež nie sú zaznačené v mape miest istoty.

Obr. 2. Miesta istoty v Petržalke
mapový podklad: Google Maps

Miesta strachu viažuce sa na: B – architektonické prednosti lokality, D – lokality s rodinnými domami, E – prírodu s možnosťami jej aktívneho využitia, F – blízkosť k centru Bratislavy, G – obchodné centrá a veľké obchody, H – zeleň a kľudné prostredie.

Typy A (vlastná ulica) a C (blízkosť policajných staníc) nie sú z praktických dôvodov v mape zaznamenané.

„Skoro všetky“ lokality Petržalky sa zdali byť bezpečné pre 4,5 % respondentov (14), všetky cez deň (1,3 %). Niektorí respondenti označili bezpečnú celú Petržalku okrem Kopčian a Čapajevovej (2 %). Odpoveď „žiadna lokalita“ uviedlo 3,2 % opýtaných (10). Odpovedať na túto otázku nevedelo 6,5 % respondentov (20).

Z uvádzaných najnebezpečnejších a najbezpečnejších lokalít Petržalky možno pozorovať, akú veľkú rolu hrajú osobné skúsenosti (miesto bydliska ako najlepšie miesto) a tiež povesť, ktorá zaťažuje celú oblasť (Kopčany).

Cieľom analýzy odpovedí z dotazníkov bolo poukázať na to, aká rôznorodá dokáže byť percepčia strachu, aké faktory ju ovplyvňujú, ako môže byť jedno miesto pre niekoho obávané a pre iného to najnebezpečnejšie. Opatrenia na zlepšenie kvality života a potlačenie zločinnosti je možné aplikovať na každú oblasť. Pokiaľ sa to robí citlivo, rešpektujúc charakter jednotlivých častí, ulíc či námestí, výsledný efekt ocenia nielen tí, ktorí sa v daných lokalitách boja, ale aj náhodní návštevníci či tí, ktorí túto lokalitu preferujú.

ZÁVER

Zámerom predpokladaného článku bolo z geografického aspektu skúmať problematiku kriminality a strachu z nej v najväčšom sídlisku strednej Európy v Petržalke. Pracovali sme s konceptmi environmentálneho dizajnu a snažili sme sa objavovať vzájomné interakcie medzi prostredím, človekom a strachom zo zločinnosti. Po predstavení konceptov výskumu i potláčania strachu zo zločinnosti v geografickom zmysle sme na základe dotazníkového prieskumu analyzovali výber miest strachu a istoty obyvateľov tohto sídliska. Tieto lokality sme následne klasifikovali a zaradili do šiestich typov miest strachu a ôsmich typov miest istoty. Táto typológia môže poslúžiť ako základ pre ďalší, podrobnejší výskum.

Z uvedeného výskumu realizovaného dotazníkmi treba vyzdvihnúť variabilitu názorov na to, čo je nebezpečné a čo nie. Každý jedinec má svoje osobné preferencie, založené na vlastných skúsenostiach, skúsenostiach blízkych, ale aj informáciách šírených rozličnými médiami. Empirické skúsenosti sú veľmi často cenné, pretože nám pomôžu vytvoriť si vlastný pohľad na lokalitu, hoci ani ten sa nemusí zhodovať s objektívnymi skutočnosťami. Generalizovane, vychádzajúc z prvých parciálnych výskumov, tiež možno vysloviť hypotézu, že prvý, materiálno-vizuálny typ genia loci je relevantnejší pre ľudí, ktorí dané lokality poznajú a druhý, symbolický, je nosným zdrojom informácií pre ľudí, ktorí dané miesta nikdy nenavštívili.

Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu č. 2/0112/12 financovaného grantovou agentúrou VEGA.

LITERATÚRA

- ANDRÁŠKO, I. (2006). Percepčia kvality života v mestských štvrtiach Bratislavy. *Geografická revue*, 2, 227-240.
- ANDRÁŠKO, I. (2008). Hlavné komponenty spokojnosti s kvalitou životných podmienok v mestských štvrtiach Bratislavy. In Kallabová, E., Smolová, I., Ira, V., eds. *Změny regionálních struktur ČR a SR*. Brno (Ústav geoniky AV ČR, Univerzita Palackého v Olomouci), pp. 74-79.
- BUDAJ, J., ed., FILKOVÁ, M., FLAMÍK, J., GÁL, F., GINDL, E., HUBA, M., IRA, V., KALISKÁ, G., KOHÚT, V., KOKOLEVSKÁ, J., KUBÁČEK, J., KUSÝ, I., KRESÁNEK, P., LEVSKÝ, I., OKÁLIOVÁ, Z., PODOBA, J., PROCHÁZKA, K., ŠREMER, P., ŠTÚR, I., TATÁR, P., VIŠVÁDEROVÁ, J., VOLKOVÁ, H. (1987). *Bratislava nahlas*. Bratislava (SZOPK). Bratislava (SZOPK).
- BURIÁNEK, J. (2004). Bezpečnostní rizika: jejich percepcie a normalizace. In Kabele, J., Potůček, M., Prázová, I., Veselý, A., eds. *Rozvoj české společnosti v Evropské unii. 1. díl - Sociologie, prognostika a správa*. Praha (Matfyzpress), pp. 94-109.

- COSGROVE, D. (2000). Sense of place. In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, P., Watts, M., Whatmore, S., eds. *The dictionary of human geography, 4th edition*. Oxford (Blackwell Publishing), pp. 731-734.
- COZENS, P. M., SAVILLE, G., HILLIER, D. (2005). Crime prevention through environmental design (CPTED): a review and modern bibliography. *Poverty Management*, 23, 328-356.
- ČAPOVÁ, M. et al. (1995). *Petržalka – mestská časť Bratislavy*. Harmanec (Vojenský kartografický ústav, š. p.).
- FALTAN, L. (1997). Pozícia Bratislavy v regionálnom rozvoji Slovenska. In *Aktuálne problémy regionálneho rozvoja. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Banská Bystrica (UMB), pp. 155-161.
- FALTAN, L. (2009). Bratislava – problémy súčasného rozvoja (reflexia sociopriestorových súvislostí). *Sociológia*, 41, 329-353.
- FYFE, N. (2000). Geography of crime. In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, P., Watts, M., Whatmore, S., eds. *The dictionary of human geography, 4th edition*. Oxford (Blackwell Publishers), p. 958.
- GREGORY, D. (2000). Imaginative geographies. In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, P., Watts, M., Whatmore, S., eds. *The dictionary of human geography, 4th edition*. Oxford (Blackwell Publishing), pp. 372-373.
- HERBERT, D. T., HYDE, S. W. (1985). Environmental criminology: testing some area hypotheses. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 10, 259-274.
- HERETIK, A. (2004). *Forezná psychológia pre psychológov, právnikov, lekárov a iné pomáhajúce profesie*. Bratislava (Slovenské pedagogické nakladateľstvo).
- IRA, V. (2004). „City in the mind“: Behaviorálno-geografické hodnotenie kvality života v meste. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Matthiae Belli, Geografické štúdie*, 12, 46-52.
- IVANIČKA, K. (2011). Genius loci as the factor of sustainability in Slovakia. In Ivanička, K., ed. *Resources of the Slovak Republic as a factor of development strategies in European and global space*. Bratislava (Ekonom), pp. 633-650.
- JANTO, J. (2007). Mestské sídlisko – meniaci sa priestor na príklade Petržalky. *Etnologické rozpravy*, 1, 108-116.
- KOSKELA, H., PAIN, R. (2000). Revisiting fear and place: women's fear of attack and the built environment. *Geoforum*, 31, 269-280.
- KRČMÁRIK, R. (2011). *Najväčšia kriminalita je v okrese Bratislava II*, [Online]. Dostupné na http://spravy.pravda.sk/najvacsia-kriminalita-je-v-okrese-bratislava-ii-f50-sk-domace.asp?c=A110107_212151_sk_domace_p58 [cit: 5-3-2011].
- MICHÁLEK, A. (1997). Rizikové areály v Bratislave z aspektu vybraných druhov kriminality. *Geografický časopis*, 49, 47-62.
- MLÁDEK, J. (2000). Mladé veľké obytné súbory (sídliská) – osobitné prvky urbánnych štruktúr Slovenska. In Matlovič, R., ed. *Urbánne a krajinné štúdie 3, Urbánny vývoj na rozhraní miléníí*. Prešov (Prešovská Univerzita), pp. 82-89.
- MLÁDEK, J., KOVALOVSKÁ, V., CHOVANCOVÁ, J. (1998). Petržalka – demografické, najmä migračné špecifiká mladej urbánnej štruktúry. *Geografický časopis*, 50, 109-137.
- MORAVČÍKOVÁ, H., DULLA, M., HABERLANDOVÁ, K., TOPOLČANSKÁ, M., DORICOVÁ, S. (2006). Architektonické a urbanistické aspekty panelovej výstavby v Bratislave. *Urbanismus a územní rozvoj*, 9, 3-8.
- MORAVČÍKOVÁ, H., TOPOLČANSKÁ, M., SZALAY, P., DULLA, M., ŠČEPÁNOVÁ, S., TOSCHEROVÁ, S., HABERLANDOVÁ, K. (2011). *Bratislava – Atlas sídlisk*. Bratislava (Slovart).
- NEWMAN, O. (1972). *Defensible space*. London (MacMillan).
- ONDOŠ, S., KOREC, P. (2006). Súčasná dimenzia sociálno-demografickej priestorovej štruktúry Bratislavy. *Sociológia*, 1, 49-82.

- RADVÁNI, P. (1983). Mesto a jeho obraz. *Geografický časopis*, 35, 395-407.
- ROCHOVSKÁ, A., BLÁŽEK, M., SOKOL, M. (2007). Ako zlepšiť kvalitu geografie: o dôležitosti kvalitatívneho výskumu v humánnej geografii. *Geografický časopis*, 59, 323-358.
- SAVILLE, G., CLEVELAND, G. (1998). *2nd generation CPTED: an antidote to the social Y2K virus of urban design*. Paper presented to the 3rd International CPTED Association conference, Washington DC, 14-16 December.
- SCHAFER, J. A., HUEBNER, B. M., BYNUM, T. S. (2006). Fear of crime and criminal victimization: gender-based contrasts. *Journal of Criminal Justice*, 34, 285-301.
- SLOVAKREGION (2011). Viete že sad Janka Kráľa bol prvý verejný park v strednej Európe? [Online]. Dostupné na: www.slovakregion.sk/viete-ze-sad-janka-krala-bol-prvy-verejny-park-v-strednej-europe [cit: 21-3-2012].
- SOBD (2011). [Online]. Dostupné na: <http://www.scitanie2011.sk/> [cit: 22-4-2013].
- STASÍKOVÁ, L. (2011). Relevantnosť výskumu strachu z kriminality v urbánnej geografii. *Geografický časopis*, 63, 325-343.
- ŠÚ SR (2007). *Mestská a obecná štatistika*. Bratislava (Štatistický úrad SR), [Online]. Dostupné na: <http://app.statistics.sk/mosmis/sk/run.html> [cit: 14-03-2012].
- ULITA (2012). [Online]. Dostupné na: www.ulita.eu.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=52&Itemid=30 [cit: 6-3-2012].
- VALENTINE, G. (1992). Images of danger: women's sources of information about the spatial distribution of male violence. *Area*, 24, 22-29.
- VENCÁLEK, J. (2008). Genius loci jako postmoderní aspekt tvorby krajinných syntéz. *Geografická revue*, 4, 460-467.
- WEBNOVINY (2010). [Online]. Dostupné na: www.webnoviny.sk/petrzalka/modry-dom-v-petrzalka-mozno-ziska-vy/115351-clanok.html [cit: 29-2-2012].
- WHITZMAN, C. (2007). Stuck at the front door: gender, fear of crime and the challenge of creating safer space. *Environment and Planning A*, 39, 2715-2732.
- WINTON, A. (2004). Urban violence: a guide to the literature. *Environment and Urbanization*, 16, 165-184.

Linda Stasíková

GENIUS LOCI AND FEAR OF CRIME EXEMPLIFIED IN A POST-SOCIALIST HOUSING ESTATE

Theoretical and practical aspects of the possible relationship between fear of crime and genius loci were analysed in this study of crime, fear of crime, place of fear and geography. Two types of genius loci are discerned: a material/visual and a symbolic one while the connections between each of them and space were sought. Crime was defined as a series of criminal acts and other negative social phenomena, which evoke fear.

Several geographical theories operating with concepts like *defensible space*, theory of *eyes on the street* and *journey to crime* connected with the first type of genius loci (prevention and physical aspect of urban design) were applied. Subjective perception of a city based on the adopted images is the second aspect of prevention. It is closely related to the symbolic genius loci. The role of media (TV, internet and radio) in the society is also touched. Media may positively but also negatively shape the image of a location.

The empirical part of the paper presents the largest post-socialist housing estate of Slovakia, Petržalka, the bearer of many socialist stigmas. Petržalka has faced a number of social problems caused by the deep political, economic and cultural changes in the 1990s. Newcomers had to adapt themselves to a new housing estate lacking amenities where nobody knew anybody. Apart from that, Petržalka was a specific case thanks to

the age structure of its inhabitants, as predominantly young families populated the housing estate finished in the second half of the 1970s and at the beginning of the 1980s. Children of these families reached the age when they were easily affected by negative life styles approximately at the same time and that posed additional problems. The crime increase in the 1990s has won Petržalka the reputation of a dangerous quarter. This image is surviving.

It too, was the reason why 308 Bratislava inhabitants were asked by means of questionnaires about how safe they feel in Petržalka. They were supposed to identify the safest and the least safe localities of the housing estate. It was found out, that while Petržalka's locals were able to indicate places of fear giving reasons (mostly empirical ones); non-residents relied on what they heard about them. The number of non-residents able to indicate the most fearful places without being able to indicate the safest places was higher.

The enquiry also pointed to the differentiated opinion when people considered some localities ideal while other people viewed the same localities as the most dangerous. An attempt was made to classify this difference in opinion into a typology of places of fear and places of confidence in the post-socialist housing estate. According to the results, the first type of material-visual genius loci is rather connected with the perception on the side of the locals while the symbolic genius loci is proper to the non-residents not knowing or not frequenting the given locality.

Translated by H. Contrerasová

